

political culture of the society should gradually remove this phenomenon out of political scene. It has been established that administrative resource is a serious threat to the development of a democratic state because of rejecting its basic principle of fair and transparent elections. The legislation of Ukraine provides for various measures of legal regulation of the electoral rights abuse committed by certain categories of individuals. In this connection, it is uphold the stand of complexity and adequacy of such regulation that has legislative and legal characteristics. It is stated that the existence of administrative resource is a completely objective and logical process in the political history of Ukraine.

Key words: *administrative resource, political process, political technology, electoral practice, nomenclatura.*

УДК 314.15-026.48(477.6)"1861/1900"

Н.П. Пашина, М.В. Булик

ВПЛИВ ПРОМИСЛОВИХ МІГРАЦІЙ В ПОРЕФОРМЕНІЙ ДОНБАС НА ЕТНОСТРУКТУРУ РЕГІОНУ ТА РЕГІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНОСТЬ (1861 – 1900 рр.)

У статті розглядається вплив промислових міграцій у післяреформений Донбас на формування поліетнічності регіону. Досліджено динаміка етноструктури регіону в процесі формування вугільнопромислового комплексу Донбасу. Визначено, що промисловіміграції у післяреформений Донбас значно урізноманітнили і ускладнили етноструктуру регіону, дуже вплинули на особливості регіональної ідентичності.

Ключові слова: *промислові міграції, післяреформений Донбас, етноструктура регіону.*

Формування політичної ідентичності в Україні показав, що існують особливості, а з деяких проблем і значні розбіжності між регіонами України щодо багатьох питань суспільного розвитку. Найбільш яскраво, особливо порівнюючи Захід і Схід України, вони проявляються в електоральних перевагах, геополітичних орієнтаціях, в оцінках історичного минулого, у проблемах мови і т. д. Етнокультурний регіоналізм створює додаткові труднощі у формуванні загальнодержавної ідентичності, консолідації українського суспільства щодо стратегічних суспільних цілей розвитку: його демократизації та модернізації.

Незважаючи на досить великий інтерес українських вчених до проблем регіональної ідентичності, тема себе не вичерпала. Обумовлено це тим, що регіональна ідентичність в кожному регіоні України детермінуються унікальним поєднанням історичної спадщини регіону і сучасного соціально-економічного становища, специфікою способу життя і етноконфесійними особливостями населення, традиціями, культурою, станом етнічних еліт і багатьох інших чинників, які представляють собою конкретну сукупність обставин.

Вивчення специфіки регіональних ідентичностей, заснованих на історичних, соціокультурних, етнокультурних і мовних особливостях, допоможе глибше зрозуміти взаємозв'язок етнічного та політичного в регіональних електоральних настроях, спрогнозувати перспективи і умови регіональної взаємодії та консолідації в Україні.

Метою статті є аналіз впливу промислових міграцій в пореформений Донбас на етноструктуру регіону (1861 - 1900 рр.), як важливого історичного фактора формування специфіки регіональної ідентичності.

Створення вугільно-металургійної бази на Півдні Російської імперії стало визначальним фактором у становленні сучасної етноструктури Донбасу, значно вплинуло на поліетнічність всього Південного Сходу України.

Кам'яне вугілля було відкрито в Донбасі в 1721 р. С. Чирковим і М. Вепрейским в Балці Скельовій, в 25 верстах від Бахмута, а з 1724 р. почався його видобуток з метою вживання в солеварінні та ковальській справі [1, с. 61].

Указ Катерини II від 14 листопада 1795 р. «Про влаштування ливарного заводу в Донецькому повіті при річці Лугані і про заснування ломки знайденого в тій країні кам'яного вугілля» означав початок комплексного розвитку гірського виробництва, на Півдні України створювалася вугільно-металургійна база [2]. У 1796 р. з побудовою казенного Луганського ливарного заводу починається систематичний видобуток донецького вугілля.

Вже з моменту початку освоєння природних багатств краю зародилася традиція залучення робочої сили до Донбасу з інших регіонів держави, через малу заселеність даної території і відсутність потрібних фахівців серед місцевого населення. Так, у згаданому вже вище Указі Катерини II про заснування Луганського ливарного заводу розробку кам'яного вугілля в Лисичій Балці йшлося необхідність переведення до Донецького повіту 300 чол. з сім'ями з липецьких заводів Тамбовської губернії і 100 чол. з сім'ями з Олександрівського заводу Олонецької губернії, «таких, що знають метод відливання чавуну та інших залізних речей» [3, с. 287]. А також, для того, щоб мати при заводі 200 пар волів з возами, переселити 200 чол. однодворців з Курської і Тульської губерній та приписати їх до заводу. У 1796 р. на Луганський завод прибули робітники з Уралу [4, с. 68]. Крім російських майстрових у Донецький край залучалися і представники інших національностей. За Указом Катерини II Катеринославському губернатору Зубову пропонувалося пересилати на Луганський завод колишніх польських військових людей для «вживання там у роботи і постійного поселення на Луганському заводі» [5].

Переважаюча частина робітників у 60 – 70-і рр. XIX ст. були сезонниками, які приходили на заробітки у зимовий час. Степовий Південь був як і раніше мало заселений, більшість місцевого населення займалася землеробством і роботу на шахтах вважала побічним заняттям, працюючи на них переважно у неврожайні роки. Багато робітників в сезон сільськогосподарських робіт кидали шахти і йшли на польові роботи. У літній період відтік з шахт був настільки великий, що деякі з них припиняли свою роботу [6, с. 119].

Наприкінці 60 – початку 70-х рр. XIX ст. «вугільні» залізниці об'єднали Донбас з Ростовом, Курськом, Харковом, Воронежем, Владикавказом [7]. Однак Донбасу була необхідна внутрішня магістраль. Донецька залізниця (1878 – 1879 рр.) Краматорівка – Дебальцеве – Зверевопорізка Донбас, підключивши його до центральних залізниць. В середині басейну з'явився замкнутий еліпс. До цього еліпсу всі великі копальні прокладали під'їзні шляхи [8, с. 73-74]. В результаті цього склалися сприятливіші умови для розширення географії формування міграційного контингенту, збільшення його чисельності, істотного підвищення мобільності міграційних потоків.

Після відкриття зазначених доріг видобуток вугілля різко зріс. У 1870 р. у Донбасі було видобуто 18647 тис. пудів вугілля, в 1875 р. – 51436 тис. пудів, в 1880 р. – 86347 тис. пудів [9, с. 136]. У цей період розробляються 7 великих родовищ: Грушевське, Каменське, Успенське, Голубовське, Лисичанське, Микитівське, Іловайське [10].

В середині 70-х рр. XIX ст. донецьке вугілля витіснило англійське з Таганрога і Ростова, з'явилося в Одесі, Миколаєві, Кременчуці, Києві, а в Центральному районі – в Москві та Тулі. У цей період починається систематичне використання донецького вугілля для виробництва металу і коксу. У 1861 р. був побудований Петровський завод,

а в 1869 р. почали будуватися відразу три заводи: Лисичанський (казенний), Юзівський (Д. Юза, Новоросійського товариства) і Сулинський (Д. Пастухова) [11, с. 80].

До 1880 р. Донецький басейн «начорно» склався. Зросла концентрація виробництва: у Катеринославській губернії тільки 3 родовища – Новоросійського товариства, Рудченківське, Голубовське – дали в 1885 р. 43,8 % усього видобутку вугілля [12, с. 135].

Промисловість Півдня Росії, що швидко розвивалася, зокрема, і в Донбасі, не могла забезпечити себе робочою силою за рахунок місцевого населення, що мало суто землеробський характер. Не вирішували питання і іноземні робітники, яких на поч. ХХ ст. налічувалося всього кілька сотень. Працювали вони, в основному, в адміністрації, майстрами або інженерами.

Непостійний склад робочих на шахтах ще пояснювався дуже важкими умовами праці. Техніка видобутку вугілля в 70-і рр. ХІХ ст. була вкрай низькою. «Технічні споруди майже на всіх кам'яновугільних розробках Новоросійського краю вельми погані і на багатьох належать до самої примітивної системи ручного діла», писав Л. Семечкін [13, с. 573].

У 70 – 80-і рр. ХІХ ст. коли відчувалася найбільша потреба в робочій силі, господарі шахт і заводів вдавалися до вилучення паспортів, існувала практика прийому на роботу безпаспортних, широко застосовувалося переманювання працівників з однієї шахти на іншу [14, с. 327].

У ці роки Відзначимо, що основна маса мігрантів у Донбас в 60-80-і рр. ХІХ ст. йшла в сільськогосподарську сферу, переважно це були українські селяни з Лівобережної України. Тому господарі шахт і заводів були змушені створити певні соціально-економічні умови для залучення робочої сили у гірничозаводську промисловість. Так як українці переважно вважали за краще займатися сільським господарством, підприємці намагалися залучити для роботи на шахтах і заводах безземельних російських селян, переважно з Центрально-чорноземного центру Росії. Промислові міграції післяреформеного періоду вносили суттєві зміни в етноструктуру населення Донбасу, перш за все збільшуючи частку росіян, особливо в містах і шахтних селищах.

Намагаючись вирішити робітниче питання, донецькі підприємці в особі З'їздів гірничопромисловців Півдня Росії переважно в ранній період (1860 – 1880 рр.) форсують створення стійких кадрів гірників штучним шляхом, за допомоги уряду і місцевої адміністрації. Висуваються проекти, сенс яких полягав у тому, щоб закріпити гірників на шахтах законодавчим шляхом, надавши їм різні пільги.

У 1870 р. Ф. Фелькнер, начальник Луганського заводу, виступив з пропозицією: для забезпечення робочою силою в промисловості Донбасу «провести переселення не в малих, а в великих розмірах» [15, с. 4189-4190]. Протягом п'яти років передбачалося переселити на південь України з внутрішніх російських губерній, зокрема, з Уралу, а також з-за кордону (Бельгії, Сілезії, Польщі) до 3 тис. гірників з сім'ями. Пропозиції Ф. Фелькнера були розроблені в рішеннях Першого з'їзду гірничопромисловців Півдня Росії в 1874 р.

З'їзд висунув великий конкретний план швидкого заселення казенних земель. За планом переселенням давалися різні пільги: відстрочка від військової служби, розстрочка на 30 років викупних платежів за видану на новому місці ділянку землі, звільнення на 5 років від сплати державних податків та ін. За це переселенці повинні були протягом п'яти років служити в місцях їх нового проживання, у господаря, який їх переселив. А якщо хтось хотів виїхати, то повинен був сплатити протягом 5 років викуп або замість себе знайти іншого. Правом господаря було також переселення робітника в інше гірничопромислове місце [16, с. 24].

Велике значення мало створення спеціального бюро у Москві, яке повинно було допомагати залізничній адміністрації організувати централізований найм та перевезення робітників на шахти і заводи Півдня [17, с. 181, 183]. Крім російських і українських селян до Донбасу прибували волзькі татари, білоруси, поляки та представники інших етнічних груп.

У 80 – 90-і рр. XIX ст. промисловість Донбасу вступила у смугу підйому всіх галузей промисловості, перетворивши регіон на рубежі століть у провідний центр індустрії. З 17 металургійних і машинобудівних заводів Півдня 12 знаходилися у Донбасі. У 80-90-і рр. XIX ст. були побудовані заводи: Краматорський, Петровський, Костянтинівський, Ольховський, Макіївський, Кадіївський, Гартмана. Як показали дослідження, на цих підприємствах працювали робітники різних національностей, однак більшість становили росіяни і українці, які прибули на Донбас з центральних регіонів Росії і з Лівобережної України. Металургійні заводи виникали як великі технічно оснащені капіталістичні підприємства. На частку найбільших заводів доводилося 2/3 всього виробництва [18, с. 30].

Всього на Донбасі у 1900 р. існувало до 300 різного роду підприємств, зокрема, хімічні, місцеві переробні та харчові. Лише у Луганську наприкінці XIX ст. діяло 85 підприємств, що мали понад 5 тис. робітників [19, с.28]. Більшість робочих прибула у післяреформений Донбас з інших регіонів і належала до різних етнічних груп.

За невеликий проміжок часу з 1880 до 1900 рр. видобуток вугілля в Донбасі зріс у 3,7 рази і становив в 1900 р. 677652 тис. пудів [20, с.320]. Питома вага Донбасу в загальноімперському видобутку вугілля стала складати 68,1 % і збільшилася більш, ніж у 2 рази. На початок 90-х рр. XIX ст. Донбас став Всеросійською «кочегарнею» [21, с. 34-35].

Швидкі темпи розвитку гірничозаводської промисловості Донбасу і постійний брак робочих рук змушували промисловців підвищувати зарплату, що ставало значною передумовою залучення робочої сили до регіону. Так, середня зарплата у металістів Донбасу в 80-і рр. XIX ст. становила від 20 до 40 руб. на місяць [22]. Іноземці-майстри отримували в середньому 60 руб. в місяць. Середня зарплата шахтаря в цей період була нижчою, ніж у металістів, але досить високою і становила від 16 до 20 руб. на місяць, зростаючи під час економічного підйому в 90-і рр. XIX ст. до 25 руб [23]. Зарплата шахтарів значно випереджала зростання зарплати в інших галузях промисловості Росії.

На Півдні – Південному Сході України утворювалися великі робітничі ринки. Вони приурочувалися до промислових центрів, міст, ярмарок, торгових сел. У південних районах діяло понад 50 великих і малих ринків. Лише у Катеринославській губернії їх було 16. Великі ринки були у Бахмуті і на станції Гришине, у селищі Юзівка, збиралося 3,5 тис. осіб. У Слов'янсько-сербському повіті робітничі ринки утворилися в м. Луганську на ст. Юр'ївка, у Дебальцевому, в Алмазній. Наймалися робітники на шахти і на сільськогосподарські роботи [24, с. 626].

Таким чином, соціально-економічні умови розвитку Донбасу в післяреформений період – формування вугільно-промислового комплексу на капіталістичній основі, протекціоністська політика уряду, залучення іноземного капіталу, високий рівень концентрації виробництва і його низька технологічна оснащеність створювали необхідні передумови для міграцій населення в цей регіон. Велику роль в промислових міграціях у Донбас відігравала розробка урядом і гірничопромисловцями Півдня Росії спеціальних проектів широкомасштабного отримання робочої сили, а також створення відносно кращих соціальних умов і гарантій для робітників, ніж в інших регіонах Росії.

В основній своїй масі прийшли люди, як називали переселенців в той час, мали селянську генеалогію. Масова пролетаризація селянства, особиста свобода, набута після реформи 1861 р., давала селянам можливість йти на заробітки в інші регіони.

Статистика свідчить про те, що основна маса селян-заробітчан в пореформений період була росіянами. Але, оскільки серед аграрних мігрантів до Донбасу більшість була українцями, можна зробити висновок, що українські селяни-мігранти, вважали за краще залишатися в сільськогосподарській сфері, будучи прив'язаними до землі порівняно з росіянами. Численні свідчення говорять про те, що основна маса селян, які прийшли на заробітки у промисловість Донбасу, належала до найбідніших безземельних російських селян.

Слідом за розореною селянською масою потягнулися на Донбас російські робітники зі старих промислових центрів. На підприємствах Донбасу працювали кваліфіковані робітники з Москви, Петербурга, Сормово, Брянська, Тули [25, с. 281].

Іноді російські робітники переселялися разом з заводом. Наприклад, Коломенський машинобудівний завод відправив кваліфікованих робітників на багато заводів Луганська, Катеринослава, Харкова.

Часто приїжджі російські робітники були зі звільнених за революційну діяльність. Особливо їх потік зріс після революції 1905 – 1907 рр. [26, с. 81].

Основу зростаючої промисловості Донбасу становила кам'яновугільна і металургійна промисловість. Розуміння того, ким був сформований кістяк робітників цих галузей та звідки вони прийшли, має вирішальне значення для аналізу впливу розвитку вугільно-промислового комплексу на етноструктуру Донбасу.

На початку ХХ ст. в кам'яновугільну промисловість регіону продовжували вливатися місцеві і прийшли робітники [27, с. 9]. За неповними даними, на початку ХХ ст. 73,3 % робітників кам'яновугільної галузі за місцем народження були вихідцями з центральних та інших місцевостей Росії. 26,7 % становили вихідці з українських губерній. Більшу частину вихідців з українських губерній становили уродженці Катеринославської – 11,5 % і Харківській – 10,2 % губерній.

З яких районів Росії прибували прийшли робітники в вугільну промисловість Донбасу, можна судити за матеріалами дослідження статистичного бюро Ради з'їзду гірничопромисловців Півдня Росії в 1900 р.: «Основні райони виходу робітників кам'яновугільної промисловості на 1900 р.» [28, с. 363].

Необхідно зазначити, що опитуванням було охоплено тільки 84,4 % всіх робітників вугільної промисловості або 57 тис. осіб. Статистика свідчить, що 51,5 % всіх робітників прибули з центрально-землеробського району Росії, місцевих робітників було 16,3 %, уродженців інших губерній України – 15 %. Решта регіонів (Західний Нечорноземний район, Середнє Поволжя, Приуралля) склали близько 17 % всіх робітників. Таким чином, 68,5 % всіх робітників прибули працювати в кам'яновугільну промисловість з російських губерній, близько 31,5 % – з українських.

Співставлення даних за місцем народження та мовою дає наступні результати: росіян за мовою – 67,4 %, за місцем народження – 68,5 %; українців за місцем народження – 26,6 %, за мовою – 31,5 % [29]. Тобто можна припускати, або навіть стверджувати, що серед прийшлих з Росії основна маса була росіянами, а з губерній України – українцями. Місцеві робітники у більшості теж були українцями, тому що, незважаючи на етнічну мозаїчність населення до реформи, українці становили більше половини, а іноді і абсолютну більшість у повітах Донбасу. У той же час ці дані є приблизними, тому що серед прийшлих з Росії і тих, що розмовляли російською мовою не всі були росіянами за національністю, а місцеві робітники та робітники з інших губерній України не завжди були українцями. Ускладнення етноструктури Донбасу на початку ХХ ст. свідчить про те, що міграційні потоки післяреформеного періоду були набагато складнішими.

Виходячи з вищевикладеного, можна дійти висновку: переважна маса прибулих в робітниче середовище і адміністрацію Донбасу була немісцевого походження.

Основними районами виходу мігрантів, на відміну від аграрних переселень, де перше місце виходу займала Лівобережна Україна, були губернії центрального регіону Росії: Курська, Орловська, Тульська, Воронежська і інші. Вони і давали основний приплив російського населення до Донбасу. З українських губерній найбільше прибуло в регіон з Харківської, Чернігівської, Полтавської і Київської, однак вихідців з них було значно менше, ніж з російських губерній.

Стороннє неземлеробське населення, більшість якого прийшла з російських губерній, поступово починало осідати на землях Донбасу. Цей процес йшов поступово, разом з наростаючим розвитком донецької промисловості. Водночас промисловість Донбасу поповнювалася і за рахунок місцевого українського населення, в силу пролетаризації українського села.

Господарі шахт і заводів були дуже зацікавлені в створенні сімейного типу осілого робітника, який не переходив би з місця на місце кілька разів на рік. При шахтах і заводах будували сімейні казарми, давали землю під городи та випас худоби, організовували допоміжні каси [30].

З кожним десятиліттям кількість постійних робітників на Донбасі зростала. Голова Ради З'їздів гірничопромисловців Півдня Росії Авдаков на XXIII з'їзді гірничих Півдня зазначав, що до кінця 90-х рр. XIX ст., на рудниках Донецького басейну постійні робітники становили 70 % від усієї кількості трудящих, і кількість їх поступово збільшувалася [31, с. 150].

За 40 післяреформених років кількість всіх робітників Донбасу зросла в 30 разів. В останнє десятиліття XIX ст. чисельність робітників у Донбасі становила 140 тис. чол., або 5 % всіх промислових робітників Російської імперії. До 1900 р разом із залізничниками кількість робітників Донбасу склала 170 – 175 тис. осіб [32, с. 37].

Поступове зростання кількості промислових підприємств на Донбасі перетворило його на територію, що за рівнем їх концентрації займала одне з провідних місць у світі. У 1913 р. щільність населення Катеринославської губернії досягла 62 особи на одну квадратну версту [33, с. 35].

Разом з формуванням етнічної структури Донбасу в пореформений період склалися і основні культурні характеристики і особливості міжетнічної взаємодії регіону. Особливо багатонаціональними стали міста і промислові регіони, що стало закономірним наслідком розвитку капіталістичних відносин, які ламали етнічні перегородки та створювали загальний ринок праці і капіталу.

Радянська індустріалізація, супроводжувана масштабною урбанізацією та русифікацією, переселення на Схід та Південь великої кількості неукраїнського, переважно – російського, населення поглиблювали їх етнополітичні особливості, закладені ще в імперські часи [34, с. 106].

Таким чином, генезис етноструктури Донбасу як специфічного регіону Південного Сходу України, показує, що поліетнічність та полікультурність цього краю має давні історичні корені. Основні соціокультурні характеристики, що склалися в пореформений період у зв'язку з освоєнням природних багатств краю і аграрними міграціями в регіон, зберегли своє значення і в подальшому розвитку, стали основою формування особливостей регіональної ідентичності Донбасу. Спільність історичної долі, особливості поселенської структури, матеріальної і духовної культури сформували специфічний регіональний пласт етнічного симбіозу, основою якого є українсько-російська біетнічність.

Список використаної літератури

1. Подов В. И. К тайнам истории : заметки краеведа / В. И. Подов. – Луганск, 1996. – 103 с. ; Podov V. I. K taunam istorii : zametki kraevedu / V. I. Podov. – Lugansk, 1996. – 103 s.

2. Російський державний історичний архів Санкт-Петербурга (далі РДІА С-Петербурга), Ф. 37. – Оп. 13. – Д. 147. – Л.Л. 152-157 ; *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Sankt-Peterburha (dali TsDIA S-Peterburha)*, F. 37. – Op. 13. – D. 147. – L.L. 152-157
3. Семистяга В. Ф. Луганський ливарний завод / В. Ф. Семистяга // *Енциклопедія історії України / редкол. : В. А. Смолій та ін.* – Київ : Наукова думка, 2003. – Т. 1 : А-В. – С. 287 ; *Semystiaha V. F. Luhanskyi lyvarnyi zavod / V. F. Semystiaha // Entsyklopediia istorii Ukrainy / redkol. : V. A. Smolii ta in.* – Kyiv : Naukova dumka, 2003. – Т. 1 : А-В. – С. 287
4. Подов В. И. История Лисичанска в документах (К 200-летию основания). 1795-1995 : в 2-х ч. / В. И. Подов. – Лисичанск, 1996. – Ч. 1. – 116 с. ; *Podov V. I. Istoriya Lisichanska v dokumentakh (K 200-letiyu osnovaniya). 1795-1995 : v 2-kh ch. / V. I. Podov.* – Lisichansk, 1996. – Ch. 1. – 116 s.
5. ДАЛО, ф.1. – Оп.1. – Д.97. – Л.Л. 5-8 ; *DALO, f.1. – Op.1. – D.97. – L.L. 5-8*
6. Сборник статистических сведений по Екатеринославской губернии. – Екатеринослав, 1886. – Т. II : Бахмутский уезд. – 163 с. ; *Sbornik statisticheskikh svedeniya po Yekaterinoslavskoy gubernii. – Yekaterinoslav, 1886. – T. II : Bakhmutskiy uezd. – 163 s.*
7. Могиленский Б. А. Полвека взаимодействия горнозаводской промышленности и железной дороги в горнозаводском районе Юга России / Б. А. Могиленский. – Санкт-Петербург, 1913. – 113 с. ; *Mogilenskiy B. A. Polveka vzaimodeystviya gornozavodskoy promyshlennosti i zheleznoy dorogi v gornozavodskom rayone Yuga Rossii / B.A. Mogilenskiy. – Sankt-Peterburg, 1913. – 113 s.*
8. Добролюбов В. А. О положении каменноугольной промышленности Донецкого бассейна и об отношении к ней ее руководителей и руководимых / В. А. Добролюбов. — Санкт-Петербург, 1888 – 160 с. ; *Dobrolyubov V. A. O polozhenii kamennougolnoy promyshlennosti Donetskogo basseyna i ob otnoshenii k ney ee rukovoditeley i rukovodimykh / V. A. Dobrolyubov. – Sankt-Peteburg, 1888 – 160 s*
9. Хлыстов И. А. Дон в эпоху капитализма, 60-е – сер. 90-х гг. XIX в. : очерки по истории Юга России. / И. А. Хлыстов. – Ростов-на-Дону, 1962. – 331 с. ; *Khlystov I. A. Don v epokhu kapitalizma, 60-e – ser. 90-kh gg. XIX v. : ocherki po istorii Yuga Rossii. / I.A. Khlystov. – Rostov-na-Donu, 1962. – 331 s.*
10. Фелькнер И. Каменный уголь и железо в России : С карт. Донец. кам.-угол. края / И. Фелькнер. – Санкт-Петербург, 1874. – 175 с. ; *Felkner I. Kamennyu ugol i zhelezo v Rossii : S kart. Donets. kam.-ugol. kryazha / I. Felkner. – Sankt-Peterburg, 1874. – 175 s.*
11. Историко-статистический обзор промышленности России. Группа IV. Горная и соляная промышленность / сост. А. П. Кеппен. – Санкт-Петербург, 1882. – 164 с. ; *Istoriko-statisticheskiiy obzor promyshlennosti Rossii. Gruppya IV. Gornaya i solyanaya promyshlennost / sost. A. P. Keppen. – Sankt-Peterburg, 1882. – 164 s.*
12. Тихонов Б. В. Каменноугольная промышленность и черная металлургия России во второй половине XIX в. : (Ист.-геогр. очерки) / Б. В. Тихонов. – Москва : Наука, 1988. – 275 с. ; *Tikhonov B. V. Kamennougolnaya promyshlennost i chernaya metallurgiya Rossii vo vtoroy polovine XIX v. : (Ist.-geogr. ocherki) / B. V. Tikhonov. – Moskva : Nauka, 1988. – 275 s.*
13. Семечкин Л. П. О каменноугольной и железоделательной промышленности на Донском крае / Л. П. Семечкин // *Записки Русского технического общества. – 1872. – Вып. 5. – С. 533 ; Semechkin L. P. O kamennougolnoy i zhelezodelatelnoy promyshlennosti na Donetskoy kryazhe / L. P. Semechkin // Zapiski Russkogo tekhnicheskogo obshchestva. – 1872. – Vyp. 5. – S. 533*
14. Труды XIII съезда горнопромышленников Юга России, бывшего в г. Харькове с 20 ноября по 4 декабря 1888 года. – Харьков, 1889. – Ч. 1. – 327 с. ; *Trudy XIII sezda gornopromyshlennikov Yuga Rossii, byvshego v g. Kharkove s 20 noyabrya po 4 dekabrya 1888 goda. – Kharkov, 1889. – Ch. 1. – 327 s.*

15. Материалы для истории горного дела на Юге России // Горнозаводской листок. – 1900. – № 6. – С. 4189-4190 ; Materialy dlya istorii gornogo dela na Yuge Rossii // Gornozavodskoy listok. – 1900. – № 6. – S. 4189-4190

16. Отчет, представленный министру государственного имущества председателем I съезда горнопромышленников Юга России горным инженером Е. Иваницким. – Таганрог, 1879. – 49 с. ; Otchet, predstavlenyyu ministru gosudarstvennogo imushchestva predsedatelem I sezda gornopromyshlennikov Yuga Rossii gornym inzhenerom Ye. Ivanitskim. – Taganrog, 1879. – 49 s.

17. Труды XIV съезда горнопромышленников Юга России, бывшего в г. Харькове с 10 по 24 нояб. 1889 года. – Харьков, 1889. – Ч. I. – С. 181, 183 ; Trudy XIV sezda gornopromyshlennikov Yuga Rossii, byvshego v g. Kharkove s 10 po 24 noyab. 1889 goda. — Kharkov, 1889. – Ch. I. – S. 181, 183

18. Лось Ф. Е. Формирование рабочего класса на Украине и его революционная борьба в конце XIX – в начале XX ст. / Ф. Е. Лось. – Киев : Госполитиздат, 1955. – 332 с. ; Los F. Ye. Formirovanie rabocheho klassa na Ukraine i ego revolyutsionnaya borba v kontse XIX – v nachale XX st. / F. Ye. Los. – Kiev : Gospolitizdat, 1955. – 332 s.

19. История рабочих Донбасса в 2-х т. / гл. ред. Ю.Ю. Кондуфор. – Киев : Наукова думка, 1981. – Т. 1 : Рабочие Донбасса в эпоху капитализма и в переходный период от капитализма к социализму. – 326 с. ; Istoriya rabochikh Donbassa v 2-kh t. / gl. red. Yu.Yu. Kondufor. — Kiev : Naukova dumka, 1981. – T. 1 : Rabochie Donbassa v epokhu kapitalizma i v perekhodnyu period ot kapitalizma k sotsializmu. – 326 s.

20. Горнозаводская промышленность Юга России за 1900 – 1915 гг. // Статистическая Украина. – Харьков, 1922. – № 3. Серия III, вып. 3. – С. 320 ; Gornozavodskaya promyshlennost Yuga Rossii za 1900 – 1915 gg. // Statisticheskaya Ukraina. – Kharkov, 1922. – № 3. Seriya III, vyp. 3. - S. 320

21. Тихонов Б. В. Каменноугольная промышленность и черная металлургия России во второй половине XIX в. : (Ист.-геогр. очерки) / Б. В. Тихонов. – Москва : Наука, 1988. – 275 с. ; Tikhonov B. V. Kamennougolnaya promyshlennost i chernaya metallurgiya Rossii vo vtoroy polovine XIX v. : (Ist.-geogr. ocherki) / B. V. Tikhonov. – Moskva : Nauka, 1988. – 275 s..

22. Пажитнов К. А. Положение рабочего класса в России / К. А. Пажитнов. – Ленинград : Путь к знанию, 1924. – Т. 2 : Период свободного договора в условиях самодержавного режима (С 1861 по 1905 г.). – 295 с. ; Pazhitnov K. A. Polozhenie rabocheho klassa v Rossii / K. A. Pazhitnov. – Leningrad : Put k znaniyu, 1924. – T. 2 : Period svobodnogo dogovora v usloviyakh samoderzhavnogo rezhima (S 1861 po 1905 g.). – 295 s.

23. Харківський обласний державний архів (далі ХОДА), 46. Ф. 616. – Оп. 2. – Д. 28. – Л.Л. 15 – 25 ; Kharkivskiy oblasnyi derzhavnyi arkhiv (dali KhODA), 46.F. 616. — Op. 2. – D. 28. – L.L. 15 – 25

24. Труды VIII Съезда земских врачей и представителей земств Екатеринославской губернии (20-30 авг. 1900 г.) : Вып. 1. – Екатеринослав : Екатериносл. губ. зем. управа, 1901 – С. 626 ; Trudy VIII Sezda zemskikh vrachey i predstaviteley zemstv Yekaterinoslavskoy gubernii (20-30 avg. 1900 g.) : Vyp. 1. – Yekaterinoslav : Yekaterinosl. gub. zem. uprava, 1901 – S. 626

25. Магочій П. Р. Історія України : моногр. / П. Р. Магочій. – Київ : Критика, 2007. – 638 с. ; Mahochii P. R. Istoriia Ukrainy : monohr. / P. R. Mahochii. – Kyiv : Krytyka, 2007. – 638 s.

26. Рудницкий В. К истории профессионального общества при заводе Гартмана / В. Рудницкий // Праці наукового товариства на Донеччині в м. Луганськ. – Луганськ, 1928. – Зб. № 1. – С. 81-86 ; Rudnytskyi V. K ystoriyu professyonalnoho obshchestva pry

zavode Hartmana / V. Rudnytskyi // Pratsi naukovoho tovarystva na Donechchyni v m. Luhansk. – Luhansk, 1928. – Zb. № 1. – S. 81-86

27. Каменноугольная промышленность в России в 1901 г. – Харьков, 1902. – С. IX ; Kamennougolnaya promyshlennost v Rossii v 1901 g. – Kharkov, 1902. – S. IX.

28. Сборник статистических сведений о горнозаводской промышленности России в 1900 г. : Сост. по офиц. данным. – Санкт-Петербург, 1903. – 534 с. ; Sbornik statisticheskikh svedeniy o gornozavodskoy promyshlennosti Rossii v 1900 g. : Sost. po ofits. dannym. – Sankt-Peterburg, 1903. – 534 s.

29. Численность и состав рабочих в России на основании данных Первой всеобщей переписи населения российской Империи 1897 года. Т. 1-2. – [Санкт-Петербург] : паровая типо-лит. Н.Л. Ныркина, 1906. – 605 с. ; Chislennost i sostav rabochikh v Rossii na osnovanii dannykh Pervoy vseobshchey perepisi naseleniya rossiyskoy Imperii 1897 goda. T. 1-2. – [Sankt-Peterburg] : parovaya tipo-lit. N.L. Nyrkina, 1906. – 605 s.

30. ДОДА. – Ф. Р. – 2109. – Д. 9. – Л.Л. 16-17 ; DODA. – F. R. – 2109. – D. 9. – L.L. 16-17

31. Труды XXIII съезда горнопромышленников Юга России : Стенографический отчет. – Харьков, 1899. – 248 с. ; Trudy XXIII sezda gornopromyshlennikov Yuga Rossii : Stenograficheskiy otchet. – Kharkov, 1899. – 248 s.

32. История рабочих Донбасса в 2-х т. / гл. ред. Ю. Ю. Кондуфор. – Киев : Наукова думка, 1981. – Т. 1 : Рабочие Донбасса в эпоху капитализма и в переходный период от капитализма к социализму. – 326 с. ; Istoriya rabochikh Donbassa v 2-kh t. / gl. red. Yu.Yu. Kondufor. – Kiev : Naukova dumka, 1981. – Т. 1 : Rabochie Donbassa v epokhu kapitalizma i v perekhodnyu period ot kapitalizma k sotsializmu. – 326 s.

33. Реєнт О. Сільське господарство України і світовий продовольчий ринок (1861–1914 рр.) / О. Реєнт, О. Сердюк. – Київ, 2011. – 365 с. ; Reient O. Silske hospodarstvo Ukrainy i svitovy prodovolchy rynok (1861–1914 rr.) / O. Reient, O. Serdiuk. – Kyiv, 2011. – 365 s.

34. Донбас в етнополітичному вимірі. – Київ : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – 584 с. ; Donbas v etnopolitychnomu vymiri. – Kyiv : ІПіЕНД imeni I.F. Kurasa NAN Ukrainy, 2014. – 584 s.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2017 р.

N. Pashyna, M. Bulyk

**IMPACT OF THE INDUSTRIAL MIGRATIONS TO THE POST-REFORM
DONBAS ON THE ETHNIC STRUCTURE OF THE TERRITORY AND ITS
REGINIOL IDENTITY (1861 - 1900 pp.)**

The article shows that founding of the iron and metallurgical base in the South of the Russian Empire was the significant factor in the formation of the modern Donbas ethnic structure and had a great impact on the polyethnicity of the whole Southern-East of Ukraine.

The aim the article is to analyse the impact of the industrial migrations to the post-reform Donbas on the ethnic structure of the region (1861-1900) as of the substantial historical factor of regional identity specification formation.

The article demonstrates that social and economic conditions of Donbas development such as founding of the iron and metallurgical complex on the capitalist basis, the government protectionist policy, attraction of foreign capital, the high rate of industrial concentration and its poor technical equipment formed the necessary background for migration to this region. The development by the government and miners from the South of Russia of the special projects requiring much workforce as well as creating relatively better social conditions and securities for the workers as compared to other regions of the Russian Empire played the significant part in the process of the industrial migrations to Donbas.

During 40 post-reform years the total number of Donbas workers increased by a factor of 30. The main territories of the migrants' origin as opposed to agricultural migrations where Left-Bank Ukraine came first were the Central Russia provinces, in particular Kursk, Oryol, Tula, Voronezh and others. The most Ukrainian migrants came from Kharkiv, Chernihiv, Poltava and Kyiv provinces although their quantity was much less than the Russian provinces migrants' number.

Besides Russian and Ukrainian villagers the Tartars, the Byelorussians, the Poles and representatives of other nationalities came to Donbas. This fact caused ethnic inhomogeneity of Donbas workers and influenced the dynamics of the region ethnic structure increasing the number of Russians and representatives of other ethnic groups in the region.

The main social and cultural distinctive features formed in the post-reform period due to development of the territory's natural recourses and agricultural migrations to the region kept their significance in their further development and became the basis for Donbas regional identity peculiarities formation.

Key words: *industrial migrations, post-reform Donbas, ethnic structure of the region.*

УДК 327-027.511-042.2

О.А. Сурніна-Далекорей

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК СУЧАСНИХ ПОРІВНЯЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті порушується проблема взаємозв'язку між глобалізацією та порівняльним політичним аналізом. Узагальнюючи, що в рамках традиційного компаративного аналізу, держава сприймається як ключовий внутріполітичний актор, авторка дослідження аналізує як глобалізація впливає на внутрішньодержавні політичні структури та процеси. В результаті авторка приходить до висновку, що основні сучасні виклики, що стоять перед державою містяться в глобальному комплексі економічних, технологічних, екологічних та культурних структур, на тлі значної конкуренції із зростаючим впливом наднаціональних органів та транснаціональних корпорацій. Розуміння цього, на думку авторки, повинно вплинути на логіку порівняльного політичного аналізу, що фокусується на дослідженні політичних систем сучасних держав та їх окремих структурних компонентів. Природа сучасних глобальних суспільно-політичних процесів актуалізувала питання про розширення тематичної та предметної сфери порівняльної політології, про включення в неї нових класів об'єктів, що виходять за рамки традиційної "державоцентристської" парадигми. На користь чого свідчить те, що порівняльне вивчення глобальних трансформацій стало предметом масштабних міжнародних проектів останніх років. Отже, робить висновок авторка, є всі підстави вважати, що такі дослідження будуть продовжені.

Ключові слова: *порівняльний аналіз, глобалізація, політична система, держава, транснаціональні корпорації.*

Розчарування у застарілих підходах в рамках неінституціоналізму, структурного функціоналізму і теорій розвитку в політиці та формування нової картини політичного світу здійснили істотний вплив на предметне та методологічне поле порівняльної політології на межі 20-21 століть. Інверсія посткласичної картини світу, поява нетрадиційних суб'єктів політики – транснаціональних корпорацій, неурядових організацій, антиглобалістів та інших транснаціональних гравців – покликали